

เมื่อข้าวแกงเล่าเรื่อง ปรุงความเป็นหญิงในสังคมไทย

ความที่ผู้เขียน เกิดมาในครอบครัวที่ถูกเรียกว่า “ผู้ดีเก่า” เติบโตมากับ “แม่”- นางพนิดา ซึ่งเป็นผู้หญิงที่มีวัย และมีชีวิต โดยได้รับอิทธิพลจากยุคจารีต (ได้รับการอบรม เลี้ยงดู ได้รับการถ่ายทอดความรู้ และกรอบการดำรงชีวิต “แม่ศรีเรือน” จากคุณยายที่เคยเป็นสาวชาววังในรัชกาลที่ 5 และต้องมี “เสน่ห์ปลายจวัก เพื่อให้ผัวรัก ผัวหลง” เพราะเป็นยุคที่โครงสร้างทางสังคมและกฎหมายยังเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคน) สืบต่อมาในยุคปฏิรูประบบราชการ และการเมืองการปกครอง ที่ผู้หญิงต้องได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียน เพื่อเป็นการยกระดับผู้หญิงไทยให้มีภาพลักษณ์ทัดเทียมกับประเทศอารยะ แม้จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เรียนหนังสือสายสามัญเทียบเท่ากับผู้ชาย ด้านหนึ่งโรงเรียนสายสามัญและโรงเรียนสตรีทั้งโรงเรียนราชภัฏและโรงเรียนรัฐก็เป็นกลไกของรัฐประชาชาติหรือ “รัฐสมัยใหม่” ในการแซ่แซ่ (fix) คตินิยมและจริยธรรม “แม่บ้านแม่เรือนยุคใหม่” จนกระทั่งยุคการสร้างชาติและเน้นนโยบายเศรษฐกิจประชานิยม ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ดึงประชาชนทั้งชายหญิงเข้ามามีส่วนร่วมและสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ในยุคนี้ จึงมีการเปิดโรงเรียนสอนวิชาชีพ เช่น โรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้ โรงเรียนการช่างสตรีวัดเทวราชกุญชร (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนการช่างสตรีโชติเวช”) รวมทั้งการจัดตั้งแผนกการช่าง การครัวขึ้นในโรงเรียนผู้หญิง เพื่อให้เด็กผู้หญิงได้ฝึกหัดงานฝีมือออกไปประกอบอาชีพได้ เช่น โรงเรียนเซนต์สิรินุสรณ์ โดยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อ “อบรมสตรีที่จะออกไปเป็นแม่บ้านแม่เรือนหรือเพื่อไปประกอบอาชีพตามที่ตนถนัดและเพื่อประกอบภาคปฏิบัติให้ทำด้วยมือจริงๆ” ดังนั้น ทั้ง “แม่” และผู้เขียนเองก็ได้รับอิทธิพลการครอบงำความคิดดังกล่าวด้วย

สำหรับผู้เขียนนั้น โดยส่วนตัวแม่จะเป็นผู้หญิงทันสมัย ออกมาทำงานนอกบ้าน และประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานก็ให้รู้สึกขัดเคืองและกังวลใจว่า “คุณสมบัติความเป็นหญิง” ที่สังคมพึงประสงค์ที่ถ่ายทอดมาแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง “เสน่ห์ปลายจวัก” หรือ “แม่ศรีเรือน” ก็ตาม เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตในยุคสมัยใหม่อย่างยิ่ง และเพื่อที่อยู่ให้ได้ “ภายใต้” กรอบคิดทางสังคมข้างต้นก็มีเพียง 2 ทางเลือกคือ ทางเลือกแรก รีบไปเรียนรู้อาชีพทำอาหารจากแม่ให้เป็นอย่างน้อยจะได้ไว้คุยอวดในหมู่เพื่อนหญิงสาวทันสมัยด้วยกันว่า “พอทำกับข้าวเป็น” บ้างยามที่มีครอบครัวจะได้เลือกใช้การทำอาหารเป็นกิจกรรมร่วมกันของครอบครัว เพื่อแสดงความรัก

แบบ “ข้าวใหม่ปลามัน” หรืออีกทางเลือกหนึ่ง ก็จงเลือกผู้ชายคู่วิวิตให้ทำอาหารเป็นบ้าง เพื่อแบ่ง “งานบ้าน” กันทำตามยุคสมัยหญิงชายเท่าเทียมกัน เพราะแนวคิดสตรีนิยมไทยในสังคมไทย มิได้เข้มแข็งพอจะต่อสู้กับระบบชายเป็นใหญ่ ที่มาในนามการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และทุนนิยมอุตสาหกรรม โดยให้ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านไม่ต้องกลับมาทำงานในบ้านอีก และปฏิเสธการทำอาหารได้อย่างสิ้นเชิง และให้ผู้ชายเข้ามาทำหน้าที่นั้นแทน กล่าวให้ถึงที่สุด วาทกรรมความเท่าเทียมกันของหญิงชายไม่สามารถสลัดขั้วการแบ่งงานทางเพศได้ทั้งหมดนั่นเอง

ทั้งนี้ จากการศึกษาที่แสดงให้เห็นมาเป็นลำดับในบทที่ผ่านมา เห็นได้ชัดว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองมีนัยยะสำคัญต่อบทบาทและ “ความเป็นหญิง” ในสังคมไทย โดยเฉพาะคตินิยมเรื่อง “เสน่ห์ปลายจวัก” แต่เดิมที่มุ่งเน้นรับใช้ “ผู้ชาย” ให้ผัวรัก ผัวหลงนั้น ก็ได้เคลื่อนย้ายไปสู่การ “สร้างอาชีพ” แม้รัฐสมัยใหม่จะสนับสนุนให้ผู้หญิง “ไปประกอบอาชีพตามที่ตนถนัดและเพื่อประกอบภาคปฏิบัติให้ทำด้วยมือจริงๆ” แต่ก็ยังเรียกร้องให้เธอเป็น “แม่ศรีเรือน” ที่ควรดูแลครอบครัวอบอุ่น คำจูนสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็งไปพร้อมกัน ซึ่งกรอบคิด ค่านิยมนี้ มีร่องรอยดำรงอยู่ในปัจจุบัน เห็นได้จากโฆษณาสินค้าเกือบทุกชนิด เช่น ผงซักฟอก ต่อให้ภาพตัวแทนนำเสนอ (representation) ในสินค้าเป็นผู้หญิงสาวทันสมัย มีเครื่องสำอางค์แล้วก็ตาม ก็ยังแบ่งบทบาทหน้าที่การดูแลครัวเรือน การทำความสะอาดให้เป็นเรื่องของผู้หญิงอยู่ดี หรือกรณีโฆษณาผงชูรส เครื่องมือที่ช่วยให้สาวยุคใหม่ยังคงมีเสน่ห์ปลายจวักอยู่บ้าง ภาพตัวแทนนำเสนอในโฆษณาเหล่านี้ก็ยังให้เธอรับหน้าที่ในการทำอาหารเป็นหลัก ขณะที่ผู้ชายและเด็กในบ้านเพียงทำหน้าที่รอชิม “อาหารที่ปรุงด้วยความรัก” จากแม่บ้านทันสมัยเท่านั้น แม้กระทั่งโฆษณาอาหารฟาสต์ฟู้ดส์ อาทิ พิซซ่าห่อหนึ่ง ก็นำเสนออย่างชัดเจนว่าสามีและลูกชายของเธอ เบื่อ “อาหารปรุงสำเร็จ” ประเภทอาหารปิ้งโต เมื่อเธอตัดสินใจสั่งพิซซ่าให้ครอบครัวก็เกิดความยินดีปรีดาอย่างยิ่ง อันหมายความว่า อาหารฟาสต์ฟู้ดส์ ซึ่งเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเอง ก็เสนอตัวเป็น “ตัวช่วย” ปะชุนคุณสมบัติแม่ศรีเรือนยุคใหม่ด้วย เป็นต้น ฉะนั้น หากจะกล่าวว่า ผู้หญิงไทยถูกกดขี่ทางเพศจากผู้ชายหรือระบบชายเป็นใหญ่ ดังวาทกรรมสตรีนิยมทั่วไป คงต้องพูดให้สุดว่าทั้งเพศชายและหญิงเองต่างก็ถูก “ครอบงำ” อันนำไปสู่การแบ่งบทบาทหน้าที่ การแบ่งงานทางเพศจากโครงสร้างทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม การเมืองนั่นเอง

กล่าวถึง “ร้านข้าวแกง” แม้ในประวัติศาสตร์จะพบร่องรอยว่า “มี” ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยก่อนใครกิน “ข้าวแกง” จะได้รับการดูถูกดูหมิ่น “คนไทยสมัยก่อนถือว่าทรพลงดี ถึงกับตำราเศษของพระจอมเกล้าฯ มีพยากรณ์ชีวิตคนที่ตกเศษแก้วว่า ‘ต้องกินข้าวกลางตลาด

เหมือนเชื้อชาติสุนัขฯ' นั่นทีเดียว เพราะว่าข้าวแกงนั้น สำหรับขายพวกพ่อค้าแม่ค้าตามตลาดเท่านั้น ยิ่งใครไปซื้อข้าวแกงหอบหิ้วมากินที่บ้านแล้วยิ่งอาการหนักใหญ่¹ โดยเฉพาะยุคสมัยที่ผู้หญิงยังไม่ได้ออกมาทำงานนอกบ้าน เมื่อ “ผู้ชายทำงาน(หารายได้เข้าบ้าน) ผู้หญิงก็ต้องหาให้กิน” หากไปซื้อข้าวแกงจากคนจีนที่อพยพเข้ามาหาบเร่ขายอาหารนั้น ก็จะถูกมองว่า เป็น “กับข้าวเมียเล่นไฟ” เพราะเมื่อผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงมีเวลาว่างมาก จึงออกไปเล่นไฟโดยรีบกลับมาให้ทันตั้งสำหรับรับหน้าสามี แสดงว่าหญิงผู้นั้นไม่ได้ทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือน ขาดจริยธรรมแห่งความเป็นหญิง

แต่บทบาทของข้าวแกงก็ต้องเปลี่ยนไป และได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเริ่มปรากฏเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการปฏิรูประบบการเมืองการปกครองให้เป็นรัฐสมัยใหม่ การตั้งกระทรวง ทบวง กรม จนเกิดชนชั้นข้าราชการ รวมทั้งการปฏิรูประบบการศึกษาให้เป็นสมัยใหม่ มีการตั้งโรงเรียนเพื่อชนชั้นสามัญ ยุคนั้นนอกจากจะเป็นกระบวนการสร้าง “รัฐสมัยใหม่” แล้ว ยังเป็น “ยุคเวลาทำการระบบราชการ” ที่กำหนดเวลาการทำงานและวิถีการใช้ชีวิตของประชาชนอย่างชัดเจน มีการแบ่งมื้ออาหารตามเวลาราชการ และทำให้ “การกิน” ของคนไทยสัมพันธ์กับเวลา (time) และพื้นที่ (place) ของราชการหรือของรัฐด้วย ยิ่งเข้าสู่สมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการออกประกาศรัฐนิยม ฉบับที่ 11 เพื่อกำหนดกิจวัตรประจำวันของประชาชนอันเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างชาติ โดยคนไทยต้องกินข้าวสามมื้อ และข้าราชการเริ่มทำงานตั้งแต่ 09.00 - 16.00 น. และพักกลางวันไม่เกินหนึ่งชั่วโมง นอนวันละแปดชั่วโมงหรือให้เพียงพอ ๆ และยุคการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นพิมพ์เขียวของการพัฒนาประเทศ ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น รวมทั้งคนชนบทอพยพเข้ามาหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก ยุคนี้ข้าราชการต้องออกมาทำงานเร็วขึ้นคือ 08.00 - 16.00 น. เมื่อชนชั้นราชการต้องออกไปทำงานช่วงเช้าอย่างเป็นทางการเป็นกิจวัตรแข็งขัน ก็ทำให้ “มือเช้า” ทั้งข้าราชการและผู้คนที่เกี่ยวข้องกับระบบราชการต้องออกไปฝากปากท้องกับร้านข้าวแกง หาบเร่ แผงลอยบริเวณที่ทำการเปิดโอกาสให้ “ร้านข้าวแกง” ได้ตักแกงราดข้าวใส่จานขายในช่วงเช้า ให้คนทำงานกินก่อนเข้างานรอบหนึ่ง และเมื่อผู้หญิงเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานนอกบ้าน ข้าวแกงก็ยังเข้ามามีบทบาทในมือเย็นด้วย โดยพัฒนาเป็น “อาหารปิ่นโต” และ “อาหารถุงสำเร็จรูป” ตามความสะดวกของผู้ซื้อ ยุคนี้ผู้คนเริ่ม

¹ลาวัญญ์ โขตามระ, เมืองไทยสมัยก่อน, น. 71-92.

มีความกังวลต่อ “คุณสมบัติลูกผู้หญิง” ถึงกับมีคนจนเขียนจดหมายลงในหนังสือพิมพ์ว่า ถึงยุคสิ้น
เสน่ห์ปลายจวักแล้วหรือ

การกิน “ข้าวแกง” แม้ว่าจะมีความสะดวก และแบ่งเบาภาระให้กับผู้หญิงในทางปฏิบัติ
มากขึ้นจริง แต่ลึกๆ ในจิตใจของผู้หญิงเองก็ยังมีรู้สึกที่ตนเองบกพร่องในภาระหน้าที่ของตนอยู่ ถึง
ขนาดต้องปลอบใจกัน “เพียงแต่ใช้หัวคิดก่อนซื้อ เพียงใช้นิ้วชี้เพียงนิ้วเดียวให้เขาตักใส่ถึงพลาสติก
ให้ก็ได้กิน แต่มายากตรงตัดสินใจ ควรเลือกซื้ออาหารสำเร็จรูปจากร้านไหนดี”²นี่คือสถานการณ์
ของแม่บ้านอาหารยุคปัจจุบัน ดังนั้น “ข้าวแกง” ได้เข้ามาทำหน้าที่ปรับเปลี่ยนการกินใน
สังคมไทยระหว่างพื้นที่ในครัวเรือนและการกินในที่สาธารณะ และยังมีความสัมพันธ์กับ “ความ
เป็นหญิง” ด้านหนึ่ง “ข้าวแกง” อาจทำให้ผู้หญิงรู้สึกคิดว่าตนเองขาดเสน่ห์ปลายจวัก บกพร่องต่อ
หน้าที่แม่ศรีเรือน แต่ข้าวแกงก็ได้เข้ามาประนีประนอมให้ผู้หญิงยุคใหม่เป็น “แม่บ้านถูกรังสำเร็จ”
เธอต้องฉลาดทำงานนอกบ้าน และต้องฉลาดเลือกซื้ออาหารสำเร็จรูปด้วย อันเป็นการช่อมแซม
ปะชุน “คุณสมบัติแม่ศรีเรือน” ของผู้หญิงยุคใหม่สามารถดำรงสถาบันครอบครัวไว้ไม่ให้เจือจางลง
และครอบครัวอบอุ่นต่อไป

ดังนั้น การศึกษา “ข้าวแกงพุด: เรื่องเล่าของผู้หญิง ชุมชน และอาหาร” จากเรื่องเล่า
ประสบการณ์ชีวิตของนางพนิดา “แม่” ที่ต้องออกมา “ค้า(ขาย)ข้าวแกง” แผงลอยในชุมชนวัด
ราชาธิวาส ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ผู้ปกครองที่ทำงานนอกบ้าน แม่บ้านที่มาส่งบุตร
หลานเข้าโรงเรียน จากเรื่องเล่าของเธอได้ฉายให้เห็นความสำคัญของการกินและการทำอาหาร
เป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้คนร่วมกันสร้างและให้ความหมายกับกิจกรรมนี้
ในขณะที่ผู้หญิงทำงานนอกบ้านมากขึ้น “แม่บ้าน” บางคนอย่างนางพนิดาก็ยังใช้เสน่ห์ปลายจวัก
เป็นโอกาสทำ “ข้าวแกง” ขายเป็นอาชีพ และใช้อาหารเป็นพื้นที่เชื่อมระหว่างโลกส่วนตัวกับโลก
สาธารณะ ที่ทำให้เธอสามารถปรับเปลี่ยนความคิด การมองโลก สร้างการจัดการเฉพาะตัวขึ้นมา
สร้างสรรค์ความรู้ใหม่เป็นของเธอเอง เพราะฉะนั้นการที่เธอจบจากโรงเรียนการช่างสตรีโชติเวช ซึ่ง
เป็นผลผลิตจากยุคสร้างชาติ จึงไม่ใช่เพื่อการรองรับและรับใช้ “สามี” เพียงด้านเดียว แต่เป็นการ
ยกระดับ “ความมืออาชีพ” จากแม่ศรีเรือนสู่การเป็น “แม่-ค้าข้าวแกง” และกลายเป็นพื้นที่มีอัต
ลักษณ์หลายอย่างทับซ้อนกัน เช่น การมีฝีมือทำกับข้าว ในระดับอุตสาหกรรมย่อย มีความรู้ด้าน
การบริหารจัดการครัว การจ่ายของ การควบคุมดูแลแรงงานในครัวเรือน มีความรู้ด้านการบริหาร

²โทรเกียรติ (นามแฝง-อรวิณท์ ทรอกิ), “ยังไม่สิ้นยุคเสน่ห์ปลายจวัก,” *สตรีสาร* 33
(พฤษภาคม 2523): 141-142.

การเงินต้นทุน กำไร พร้อมไปกับการมีความรู้เรื่องการดูแล การจัดการในบ้านเป็นอย่างดี ในขณะเดียวกัน “แม่-ค้าข้าวแกง” ช่วยให้ผู้หญิงอื่น (ลูกค้า) ได้ทำหน้าที่แม่บ้านที่สมบูรณ์ โดยชื่อ “ข้าวแกงถุงสำเร็จ” เข้าบ้านด้วย

สำหรับ “นางพนิดา” หลังจากที่เธอพยายามเลือกประกอบอาชีพอย่างอื่นหลายครั้งแล้ว รวมทั้งการที่สามีไม่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ภายใต้สภาวะความยากจนของครอบครัวนี้ ประกอบกับความสามารถในการทำอาหารที่ถูกถ่ายทอดจากอดีตสาวชาววังและโรงเรียนการเรือน “ข้าวแกง” จึงเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด และเป็นพื้นที่ต่อเชื่อมการทำอาหารในบ้านให้ลูกกินและทำกับข้าวขายให้ลูกค้ากินด้วย เป็นการจัดการพื้นที่อาหารทั้งสองพื้นที่พร้อมกันในตัวเอง และยังสามารถแบ่งเวลาระหว่าง “แม่ (บ้าน)” กับ “แม่ค้า” ได้ โดยทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้ “อคติ” ที่สัมพันธ์กับความเป็นหญิงในสังคมไทยคือ ความเป็นแม่ที่ดี มีเวลาดูแลลูกและทำงานควบคู่กันไป

และภายใต้ “ความรัก” ของแม่ที่มีต่อลูก และภรรยาที่มีต่อสามี หรือแม่บ้านที่มีต่อครอบครัวนั่นเอง จึงเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้ผู้หญิงไม่สามารถหลุดออกจากวังวนของการทำอาหารที่กรอบคิดทางสังคมได้ครอบงำเธอไว้

อย่างไรก็ตาม “ข้าวแกง” ในร้านแผงลอยของนางพนิดา ซึ่งไม่มีที่อยู่ที่ตั้งมั่นคงถาวรก็ถูกเบียดขับจากระบบเศรษฐกิจภาคทางการและพื้นที่อาหารอื่นๆ ว่าไม่ใช่สิ่งซึ่งคนสังคมนึกถึงเป็น “อาหารในชีวิตประจำวัน” ไม่ถูกให้คุณค่าในระดับเดียวกันกับ “ร้านอาหาร” “ร้านฟาสต์ฟู้ดส์” ที่มีพื้นที่โฆษณา การส่งเสริมการขายชัดเจนในสื่อสาธารณะ สามารถสร้างมูลค่าทางการตลาดได้มากมาย อันต่างจาก “ร้าน-ข้าวแกง” มักถูกเรียกร่องโหยหา กล่าวถึง และให้ความสำคัญจนปรากฏออกสู่พื้นที่สาธารณะได้ ก็ต่อเมื่อสังคมไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ เช่น หลังเศรษฐกิจฟองสบู่ แต่ เมื่อปี พ.ศ. 2539-2540 การสร้างกระแสประชานิยมในยุครัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ก็มี การออกนโยบาย “ข้าวแกงธงฟ้า” โดยกระทรวงพาณิชย์ ต่อมาปี พ.ศ. 2551 ในระดับโลกเกิดภาวะการณ์ขาดแคลนอาหาร น้ำมันราคาพุ่งสูงขึ้น ประเทศไทยเอง ค่าครองชีพสูงมาก ถึงยุคข้าวยากหมากแพง ประชาชนระดับล่างต่างจังหวัดต้องเข้าแถวซื้อ “ข้าว(สาร)ถุงธงฟ้า” ขณะที่ในเมืองหลวง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ต้องออกนโยบาย “ข้าวแกง กทม.” ขายราคาถูกในทุกเขต และสั่งการให้สำนักพัฒนาสังคม เปิดหลักสูตรสอนทำข้าวแกงในโรงเรียนฝึกอาชีพของกรุงเทพมหานคร³แต่ทั้ง

³ “'อภิรักษ์' ปลื้มข้าวแกงกทม.คนเอืดยัด,” มติชนรายวัน, (วันที่ 13 พฤษภาคม 2551),

สองปรากฏการณ์นี้ รัฐก็จะมี การควบคุมราคาไม่ให้สูงมาก เพื่อให้แรงงานในระดับต่างๆ สามารถซื้อหาмаกินได้อย่างไม่เดือดร้อน ดังนั้น อาหารก็เป็นอีกพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงการขูดรีดทางชนชั้นด้วย เรื่องเล่าประสบการณ์ของนางพนิดา จึงเผยให้เราเห็นการต่อสู้ ต่อรอง และการยอมรับ (agency) ที่เป็นผลจากโครงสร้างทางสังคม และระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอุตสาหกรรมอย่างถึงลูกถึงคน เพื่อให้เธอสามารถดำรงอาชีพอยู่ได้ เหมือนกับที่นักภรรณ์ หะวานนท์ เขียนไว้ในหนังสือแม่ของบ้านตอนหนึ่งว่า

[...]มนุษย์มีชีวิต มีจิตใจ และมีความรู้สึกของตัวเอง ประสบการณ์ชีวิตจึงไม่เพียงแต่สะท้อนสิ่งที่มนุษย์ถูกสังคมกำหนดให้เท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนที่เป็นเจตจำนงของบุคคลด้วย ดังนั้น สิ่งที่บุคคลกระทำในปัจจุบันจึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ในอนาคต การสร้างความรู้จากประสบการณ์ของบุคคลซึ่งเคยถูกละเลยจากแวดวงวิชาการ เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่เคยถูกกดทับหรือกีดกันเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบความรู้ของสังคมอย่างเสมอภาค เมื่อความรู้ถูกสร้างมาจากประสบการณ์อันหลากหลายของมนุษย์ เป้าหมายของการสร้างความรู้จึงไม่คับแคบและมีขอบเขตจำกัดเพียงเพื่อตอบสนองต่อความสนใจของศาสตร์ต่างๆ เท่านั้น แต่เป็นความรู้ที่ตอบสนองต่อชีวิตที่มีความหลากหลายมากขึ้น⁴

ดังนั้น การใช้ “เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิต” เป็นวิธีวิทยาในการศึกษาและเลือกใช้การเขียนแบบอัตชาติพันธุ์วรรณานี้ในฐานะเครื่องมือการถ่ายทอดเรื่องเล่าของผู้หญิงที่มีต่อ “วัฒนธรรมการกินอาหารสูง” อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นผู้หญิงในสังคมไทย จึงเป็นการเปิดพื้นที่ทางวิชาการให้นางพนิดาได้เล่าถึงกระบวนการ “ปรุง” ข้าวแกงในชีวิตประจำวันให้ข้าวแกงนั้นเชื่อมโยงกับบริบทต่างๆ ของสังคม ชุมชนว่าผู้หญิงต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ อย่างไร การเชื่อมโยงพรมแดนความรู้ระหว่างผู้หญิง ความเป็นหญิง รัฐชาติ การพัฒนาการค้าขายที่เรียกว่าเศรษฐกิจข้างถนนหรือเศรษฐกิจแบบยังชีพเข้ากับประวัติศาสตร์สังคม จนมองเห็นสถานการณ์ตอบโต้และต่อสู้ของผู้หญิง นอกจากจะทำให้ตัวตนของเธอและผู้หญิงอีกจำนวนหนึ่งได้มี “ตัวตน” ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อาหารยังเป็นสะพานเชื่อมประสบการณ์ของคนรุ่นเก่าให้ดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ และเป็นเสมือนพื้นที่ที่ความทรงจำ เห็นชัดว่ารสชาติของอาหารที่คุ้นลิ้นของผู้คนจำนวนมาก รสชาติอาหารที่สังคมสร้างขึ้นมา ไม่ว่าจะวันวานรสชาติเป็น

⁴นักภรรณ์ หะวานนท์, “ชีวิตกับความรู้”, น. 183-191.

อย่างไร รสชาตินั้นยังถูกส่งผ่านจากคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าผ่านมือของผู้หญิง ย่อมนิยมได้ว่า “รสชาติอาหาร” ที่ถูกส่งทอดจนถูกบอกว่าเป็น “ข้าวแกง” เป็น “อาหารไทย” นี้ คือการจารึกประวัติศาสตร์อีกรูปแบบหนึ่งโดยผู้หญิง ที่ต่างจากการ “บันทึกอดีต” ของนักประวัติศาสตร์กระแสหลัก ยิ่งในพื้นที่แห่ง “ครัว” เรามักไม่ค่อยสังเกตกันว่า ตลอดเวลาที่ผ่านมาผู้หญิงได้สร้างประวัติศาสตร์ของเธอผ่าน “กิจกรรม” “รูป” “รส” “กลิ่น” ของอาหาร อันทำให้เรารู้จักอาหารชนิดต่างๆ จำนวนมาก หากสังเกตให้ดีเมื่อเราเอ่ยชื่ออาหารขึ้นมาสักอย่าง “อาหาร” นั้นจะปรากฏภาพและความทรงจำร่วมขึ้นมาทันที ซึ่งแตกต่างจากการเขียนประวัติศาสตร์แบบผู้ชายที่ใช้เพียงลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

มากกว่านั้น “เรื่องเล่า” นี้ได้ถูกสถาปนาเป็น “ประวัติศาสตร์ครอบครัว” ที่ต่อเชื่อมกับประวัติศาสตร์สังคม โดยผู้หญิงคนหนึ่งสามารถถ่ายทอดความรู้ ความรัก การต่อสู้ในชีวิตประจำวัน และความภาคภูมิใจของบรรพบุรุษไว้ ซึ่งเราไม่สามารถพบได้ในประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์แบบทางการ และให้แนวทางเปิด “พื้นที่” ประสบการณ์การต่อสู้ของผู้หญิง สัมผัสธรรมดาที่ต่อสู้แบบ “แม่-ค้าข้าวแกง” อีกจำนวนมากที่ไม่เคยถูกบันทึกว่าเป็นองค์ความรู้ เคยถูกกดทับหรือกีดกันเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบความรู้ของสังคมอย่างเสมอภาค เพราะประสบการณ์ของผู้หญิงคือรากฐานความรู้ของผู้หญิง และความรู้เช่นนี้จะเปลี่ยนชีวิตของผู้หญิงได้ เหตุเพราะมันคือจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เกิดการตั้งคำถามใหม่ๆ ที่ไม่เพียงเกี่ยวข้องกับชีวิตผู้หญิง หากแต่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้ชายด้วย และคนในสังคมด้วย

และทั้งหมดที่กล่าวมา ก็เป็นหัวใจของการวิจัยในแนวสตรีนิยมซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงจากการครอบงำของญาณวิทยาดั้งเดิมที่ได้ละเลยประสบการณ์ของผู้หญิงในกระบวนการสร้างความรู้และให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของผู้หญิงในฐานะที่เป็นหน่วยวิเคราะห์ทางสังคม ให้ประสบการณ์ผู้หญิงและโลกส่วนตัวของผู้หญิงอยู่ในฐานะแห่งความเป็นศาสตร์ และเป็นแหล่งข้อมูลในการสร้างความรู้ของผู้หญิง ดังสัญลักษณ์การให้ความสำคัญของสตรีนิยมต่อการศึกษาศักยภาพของผู้หญิงมีหลักในใจที่ว่า “ความเป็นส่วนตัวคือความเป็นการเมือง” (the personal is political) ที่มีนัยยะว่าประสบการณ์อันใกล้ชิดคุ้นเคยและความเป็นส่วนตัวของผู้หญิงสามารถเป็นแหล่งข้อมูลและพัฒนาให้เกิดกระบวนการปลุกจิตสำนึกทางการเมืองไปสู่ความเป็นการเมืองได้⁵ เช่นเดียวกับการที่ผู้เขียนเริ่มจากการตั้งคำถามจากตัวเองถึง

⁵“วีลักษณะ พลราชม,” งานเขียนของผู้หญิงโลกที่สามกับการตั้งคำถามญาณวิทยาสตรีนิยม,” น. 29.

ความจำเป็นในการทำอาหารให้เป็นเสน่ห์ปลายจวัก หนึ่งในคุณลักษณะของ “ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน” ก็ทำให้เห็นว่าคุณลักษณะนี้อาจเป็นอุปสรรคสำหรับผู้หญิงยุคใหม่ ที่ทำงานนอกบ้าน อันเป็นสาเหตุหนึ่งของปรากฏการณ์ผู้หญิงโสดครองเมืองในสังคมไทยได้ เมื่อเชื่อมต่อกับประสบการณ์ของ “แม่-ค้าข้าวแกง” ก็ทำให้เห็นภาพการแบ่งงานกันทำและความสัมพันธ์ระหว่าง “แม่ค้าข้าวแกง” กับ “แม่บ้านอาหารถุง” ชัดเจน

โดยการวิจัยแนวสตรีนิยมนี้ นอกจากเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงจากการ “ครอบงำ” ด้านวิถีวิทยาของการสร้างความรู้แล้ว เรื่องเล่าประสบการณ์ของ “แม่-ค้าข้าวแกง” ยังทำหน้าที่ต่อสู้เพื่อเผยให้เห็นกระบวนการครอบงำทางสังคมที่เรียกร่อง “เสน่ห์ปลายจวัก” และตีกรอบสร้างวิถีคิดให้ผู้หญิงต้อง “รู้สึกผิด” กับการไม่ทำอาหาร ขาดคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของ “ความเป็นแม่ศรีเรือน” และตั้งคำถามต่อ “วัฒนธรรมการกินอาหารถุง” อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นผู้หญิงในสังคมไทย ซึ่งทำให้งานศึกษานี้สร้างลักษณะเด่นที่แตกต่างจากงานศึกษาประเด็นผู้หญิงที่ผ่านมา ที่มุ่งเน้นศึกษาในกรอบของการกดขี่ทางเพศจากระบบชายเป็นใหญ่ โดยไม่ได้ลงลึกและเชื่อมโยงกับการดิ้นรนของผู้หญิงทางเศรษฐกิจ ย่อมไม่เห็นภาพการกดขี่ผู้หญิงในครัวเรือน ดังที่การเล่าเรื่องผ่านการทำอาหารของผู้หญิงในชีวิตประจำวันของนางพนิดาพยายามแสดงให้เห็นอย่างซับซ้อน

ดังนั้นแล้ว เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของ “นางพนิดา” แสดงให้เห็นว่า “ความเป็นหญิง” ในสังคมไทยนั้น ประกอบด้วยความหลากหลายของผู้หญิงนั่นเอง และนำไปสู่การเปิดพื้นที่เชื่อมโยงแล้วร้อยเรียงผู้หญิงอื่นๆ เข้าไว้ด้วยกัน ตั้งแต่ผู้เขียนที่เป็นผู้หญิงโสด ทันสมัย ทำงานนอกบ้าน ลูกสาว ภรรยา แม่ แม่ค้าข้าวแกง แม่บ้านอาหารถุง ฯ อันเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ของคนสามัญธรรมดา ที่เต็มไปด้วยความสัมพันธ์ของผู้คนจำนวนมากทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่เกี่ยวข้องกัน ในชีวิตประจำวัน ดังที่ เบล ฮุกส์ (bell hook) อธิบายว่า ความเป็นส่วนตัว (personal) นำไปสู่ความเป็นการเมืองนั้น ไม่ใช่การทำให้ความเป็นส่วนตัวเท่ากับความเป็นการเมือง (politic) แต่เป็นการให้ความหมายแก่ตัวตนในฐานะที่มีความสำคัญอันดับแรกของการเป็นพื้นที่ที่จะนำไปสู่กระบวนการปลุกจิตสำนึกทางการเมือง ผ่านกระบวนการเชื่อมโยงตัวตนกับทางสังคมและวัฒนธรรม และการตระหนักถึงความเป็นจริงที่เป็นส่วนรวม (corrective reality) ด้วย⁶

⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 80.

กล่าวคือ “การเมืองของความเป็นส่วนตัว” เริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่ผู้หญิงสามารถ “บอกเล่าเรื่องราว” ของพวกเธอแก่ผู้อื่น เพื่อให้คุณค่าแก่ประสบการณ์ของพวกเธอในฐานะผู้หญิงให้สังคมได้ตระหนักและรู้ว่าพวกเธอมีตัวตน และเป็นผู้สร้างความรู้ทางสังคมอีกชุดหนึ่งขึ้นมาั่นเอง

ท้ายที่สุด งานศึกษาชิ้นนี้ยังมีผลต่อความรู้สึกของผู้เขียนอย่างยิ่ง ว่าการที่ผู้เขียน (หรือผู้หญิงจำนวนหนึ่ง) ได้ออกไปทำงานนอกบ้าน หรือสามารถนั่งเขียนงานวิชาการจนเป็นที่ยอมรับแก่สังคมนั้น “งานบ้าน” โดยเฉพาะการทำอาหารที่ผู้เขียนปฏิเสธก็จะมีผู้หญิงคนอื่นเข้ามาทำแทนในที่นี้คือ “แม่” นั่นเอง วิทยานิพนธ์นี้จึงไม่ได้มีคุณค่าเพียงงานวิชาการ แต่เป็นเครื่องมือที่ดึงให้ผู้เขียนกลับไปให้คุณค่าแก่รากเหง้าของตัวเอง และเยียวยาบาดแผลในครอบครัวได้ด้วย จึงเสนอว่า หากผู้ใดจะศึกษาเรื่องในทำนองนี้อีก ก็ควรจะได้พัฒนาประเด็นไปให้ไกลถึงการกดขี่กันเองระหว่างผู้หญิงภายใต้ระบอบชายเป็นใหญ่ ที่มาในนามของ “ความรัก” การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และทุนนิยมด้วย.

อนึ่ง ในการครุ่นคิด ทบทวน และตรวจแก้งานศึกษาชิ้นนี้รอบสุดท้ายกับอาจารย์ที่ปรึกษา เห็นสมควรร่วมกันที่จะตัด “นามสกุล” ของ “นางพนิดา” ออกทั้งหมด เพราะตัวตนของผู้หญิงไม่ได้ขึ้นอยู่กับ “นามสกุล” อันเป็นการลดความจำเพาะเจาะจงออกไป ไม่จำกัดวงว่าผู้หญิงในตระกูลใด หรือชนชั้นสูง ผู้ดีเก่า จึงจะสามารถเขียนประวัติศาสตร์บอกเล่าของครอบครัวได้ แต่ให้ผู้หญิงทุกคนสามารถอยู่บ้าน เขียนเรื่องเล่า ประวัติชีวิตของเธอและคนที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันขึ้นมาเป็น “ประวัติศาสตร์ของคนธรรมดาสามัญ” เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่เคยถูกกดทับหรือกีดกันเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบความรู้ของสังคมอย่างเสมอภาค

ภาพที่ 9

การแบ่งงานกันทำและความสัมพันธ์ระหว่าง
“แม่” “แม่-ค้าข้าวแกง” และ “แม่บ้านอาหารถุง” ในสังคมไทย

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่า “ความเป็นหญิง” ในสังคมไทยนั้น ประกอบด้วยความหลากหลายของผู้หญิง เมื่อ “นางพนิดา” – “แม่-ค้าข้าวแกง” เล่าเรื่องประสบการณ์ชีวิตย่อมนำไปสู่การเปิดพื้นที่ เชื่อมโยง แล้วร้อยเรียงผู้หญิงอื่นๆ เข้าไว้ด้วยกัน ตั้งแต่ผู้เขียนที่เป็นผู้หญิงโสด ทันสมัย ทำงานนอกบ้าน ลูกสาว ภรรยา แม่ แม่ค้าข้าวแกง แม่บ้านอาหารถุง ฯ อันเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ของคนสามัญธรรมดา ที่เต็มไปด้วยความสัมพันธ์ของผู้คนจำนวนมากทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่เกี่ยวข้องกันในชีวิตประจำวัน